

УДК:343.97

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2024-2-16-283-306>

Фортунатова Марія Геннадіївна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій

<https://orcid.org/0000-0001-6667-9034>

Мусієнко Анатолій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та кримінального права
Юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури і технологій

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ЛАТЕНТНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Анотація. У науковій роботі розглядаються актуальні аспекти запобігання латентній злочинності, які хоч і є добре досліджуваними, але завжди потребують більш детального аналізу із за постійного розвитку технологій та появу нових кримінальних правопорушень.

У роботі проведено аналіз місця латентних злочинів у загальній структурі злочинності, що дозволяє зрозуміти масштаби та наслідки цих прихованих правопорушень для суспільства. Визначено поняття латентної злочинності, її основні види, а також виокремлені причини та фактори, які сприяють її виникненню та існуванню.

Основна увага у роботі приділяється теоретичному дослідженню існуючих законодавчих та організаційних механізмів, спрямованих на виявлення та реєстрацію латентних злочинів, зокрема аналіз їхньої ефективності та недоліків у сучасних умовах. Та на основі проведеного дослідження пропонується низка заходів, щодо запобігання латентної злочинності, які можна віднести до всіх видів злочину.

Дана робота спрямована на підвищення розуміння та усвідомлення ролі латентної злочинності в системі правопорядку, що є основою для розробки ефективних профілактичних заходів на державному рівні.

Ключові слова: латентність, поняття латентної злочинності, зміст латентної злочинності, види латентної злочинності, рівень латентності, ступені латентності, причини та фактори латентності злочинів, методика вивчення злочинності.

Annotation. The scientific work considers relevant aspects of latent crime prevention, which, although well researched, always require a more detailed analysis

due to the constant development of technologies and the emergence of new criminal offenses.

The work analyzes the place of latent crimes in the general structure of crime, which allows us to understand the scale and consequences of these hidden crimes for society. The concept of latent crime, its main types, as well as isolated causes and factors contributing to its emergence and existence are defined.

The main focus of the work is on the theoretical research of the existing legislative and organizational mechanisms aimed at detection and registration latent crimes, in particular the analysis of their effectiveness and shortcomings in modern conditions. And on the basis of the conducted research, a number of measures are proposed to prevent latent crime, which can be attributed to all types of crime.

This work is aimed at increasing understanding and awareness of the role of latent crime in the law and order system, which is the basis for the development of effective preventive measures at the state level.

Постановка проблеми. Виявлення умов і причин злочинності, а також дієва протидія їй, можливо за наявності об'єктивного врахування всіх вчинених у суспільстві злочинів. Однак, як показує практика, за межами офіційних статистичних даних стосовно динаміки злочинності залишається значна кількість фактично вчинених суспільно небезпечних діянь, що в основному становлять масив латентної злочинності.

Подібна ситуація має місце в усіх країнах світу, в тому числі й в Україні, де відбуваються ґрунтовні зміни в політичній, соціальній і економічній сферах.

Існування латентної злочинності породжує істотні негативні наслідки. Приміром, порушується принцип невідворотності покарання, з'являється мотивація вчинення нових злочинів, формується середовище безкарності. У результаті порушені злочинними посяганнями правові відносини або не поновлюються взагалі, або поновлюються з запізненням. Крім того, несвоєчасне реагування органів державної влади на вчинені злочини, стаючи відомими населенню, формують у населення невіру в їх здатність забезпечити їм безпеку, створити необхідні умови для захисту їх прав і свобод. Все це впливає на боротьбу зі злочинністю, процес створення правової, демократичної держави та створює викривлену картину рівня злочинності в суспільстві, що може вплинути на політичні та соціальні рішення.

Тому дані обставини, а також складна криміногенна ситуація в нашому суспільстві призвела до необхідності проведення актуального дослідження аспектів запобігання латентної злочинності.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у дослідженні латентної злочинності та аспектів її запобігання висвітлюються у роботах таких науковців, як: Веприцького Р.С., Оболенцева В.Ф., Лихолоб В.Г., Нікітін Ю.В., Гіда Є.О., Бондар І.В., Даньшин І.М., Джужі О.М., Забрянського Г.І., Закалюк А.П., Зелінського А.Ф., Кальмана О.Г., Поклад В.І., Матусовського Г.А., Поповича В.М., Мірошниченко С.С., Гумін О.М., Кікалішвілі М.В., Рень Ю.В. та інших.

Зокрема, Закалюк А.П. у своїх дослідженнях акцентує увагу на важливості більш детального поділу латентної злочинності на види, для розкриття та охоплення всіх можливих причин та механізмів латентизації злочинів.

Поклад В.І. в своїй праці детально розкриває методологію та методику вивчення латентної злочинності, на прикладі зарубіжного досвіду.

Також більшість науковців, приміром, Гумін О.М., Кікалішвілі М.В. та інші, вивчають вплив конкретного злочину на зростання латентної злочинності та пропонують власні заходи запобігання.

Проте, нові виклики сьогодення, а саме сучасний розвиток технологій, інтернету та соціальних мереж, сприяє появі нових форм злочинів, багато з яких можуть залишатися в тіні, і тому дана проблема не втрачає своєї актуальності і потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження: з'ясування місця латентних злочинів у загальній структурі злочинності, визначення поняття, видів та причин латентної злочинності, теоретичне дослідження існуючих законодавчих та організаційних інструментів для реєстрації виявлення латентних злочинів і внесення пропозиції, щодо аспектів запобігання латентній злочинності.

Виклад основного матеріалу. Показники злочинності визначаються на базі кримінальної статистики правоохоронних органів. Між тим вона не містить повних даних про фактичну злочинність, тому що за її межами з різних причин залишаються відомості, які стосуються латентної частини цього антисоціального явища, тобто в злочинності виділяється фактична, зареєстрована та латентна злочинність.

Фактична злочинність нерідко в багато разів перевищує ту її частину, яка реєструється і розслідується. Різниця між фактичною та обліковою злочинністю і складає латентну злочинність [14, с. 39].

Латентні злочини займають вагоме місце у загальній структурі злочинності, хоча їх важко точно оцінити через прихований характер. Виявлення та скорочення латентних злочинів є критично важливим для реального відображення ситуації зі злочинністю в країні.

Суспільна небезпека явища латентної злочинності визначається не тільки спричиненою матеріальною й моральною шкодою. Не меншу небезпеку становлять також специфічні наслідки латентизації. У першу чергу це порушення принципу невідворотності покарання, який є одним із головних у кримінальному судочинстві [19, с. 74].

Стаття 2 Кримінально-процесуального кодексу України запроваджує завдання кримінального провадження, яким є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному

примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Оскільки об'єктом кримінально караних посягань є найбільш важливі цінності і блага, латентизацію злочинів у цьому сенсі можна визнати обставиною, що спричиняє суспільству суттєву шкоду.

Існування латентної злочинності знижує правову захищеність громадян. Треба вказати, що в результаті латентизації злочинів вимоги закону, по суті, порушуються двічі.

Уперше це робить злочинець, який посягає на охоронювані кримінальним законом блага; удруге коли державні органи не реагують на них відповідним чином.

Як наслідок проблема злочинності у свідомості населення посідає одне з перших місць. Наявність латентної злочинності формує середовище безкарності і спонукає злочинців до вчинення нових, переважно більш небезпечних злочинів

Наявність значної кількості латентних злочинів знижує авторитет правоохоронних органів, обумовлює негативні зміни у громадській свідомості і як наслідок знижує правову активність суспільства в боротьбі зі злочинністю.

Особливо негативні наслідки спричиняють злочини, приховані від обліку самими працівниками правоохоронних структур. Такі факти є більш небезпечними ніж випадки неповідомлення громадян про відомі їм злочини: вони відтворюють злочинність на кількісному і якісному рівнях.

Значну шкоду латентизація спричиняє кримінально-правовій статистиці, покликаний надавати суспільству розгорнуту кількісно-якісну характеристику діяльності правоохоронних органів.

Існування латентних злочинів, звичайно, зумовлює неповноту відбиття реальної злочинності, що негативно позначається на плануванні правоохоронної діяльності. Заходи, розроблені на підставі неточних даних, є неефективними.

Отже, негативні наслідки латентної злочинності мають місце в багатьох сферах життєдіяльності суспільства. При тому вони в значній мірі взаємопов'язані [19, с. 75-79].

У науковій літературі науковці сходяться на думці, щодо тлумачення поняття латентної злочинності. Наприклад, Джужа О.М. зазначає, що латентна злочинність – це невиявлені або незареєстровані злочини, які не знайшли свого відображення в офіційній статистичній звітності [16, с. 219].

Даньшина І.М. стверджує, що латентна злочинність являє собою сукупність фактично вчинених, але невиявлених або таких, що з інших обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистиці [9, с. 59].

Найбільш загальне визначення латентної злочинності, побудоване на основі ознаки, притаманної всім латентним злочинам. Тобто під латентною (від лат. *latens* (*latentis*) – прихований) злочинністю в кримінології та правоохоронній практиці розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально вчинені, але

не були відображені у державній статистичній звітності щодо злочинності, і не розслідувалися у встановленому законодавством порядку [15, с. 60].

Проблема з визначенням латентної злочинності полягає в тому, що за своєю природою латентна злочинність має троякий зміст, а саме:

- 1) кримінологічний (сукупність не виявлених і не включених в статистику злочинів);
- 2) криміналістичний (не виявлені та не розкриті злочини);
- 3) кримінально-процесуальний (злочини, вчинення яких не потягло за собою певних юридичних наслідків – досудове та судове кримінальне провадження).

Але як зазначає Саско Е.О., неможливо стверджувати, що саме такий погляд є правильним, оскільки латентна злочинність при виділенні її в криміналістичному та кримінально-процесуальному значенні не відповідає її істинній природі.

Це зумовлюється тим, що її зміст є похідними від розуміння латентної злочинності, в основному і єдиному аспекті – кримінологічному.

Так зване криміналістичне його значення виступає як передумова латентності (злочин не виявлений, не розкритий), а кримінально-процесуальний її зміст – результат втрат у роботі органів кримінальної юстиції (вчинений злочин не спричинив юридичних наслідків).

Крім того, слід мати на увазі, що криміналістична і кримінально-процесуальна сторони латентної злочинності можуть бути застосовані лише до окремих елементів злочинності (конкретних злочинів) і не характеризують злочинність взагалі як соціальне явище. Тому латентна злочинність – поняття суто кримінологічне. Латентна злочинність у кримінологічному аспекті (вищезазначеному) – це сукупність не виявлених і не включених в статистичну звітність злочинів [23, с. 151-152].

Традиційно виокремлюють три види латентної злочинності:

- 1) природну;
- 2) штучну;
- 3) пограничну (межову).

Проте деякі науковці виділяють ще один вид, такий як процесуальна латентність.

Природна латентність злочинів передбачає ситуацію, коли наявна сукупність учинених злочинів, про які невідомо правоохоронним органам, що здійснюють їх реєстрацію [10, с. 46].

Природно-латентні злочини можна поділити на чотири групи:

- 1) злочини, про скоєння яких може не знати ніхто, включаючи й самого правопорушника (необережні, ситуативні злочини);
- 2) злочини, про які потерпілі не повідомляють через незацікавленість у їх виявленні;
- 3) «злочини без жертв», коли нікому повідомляти в компетентні органи (економічні, політичні й екологічні злочини);

4) злочини, які відомі дуже вузькому колу осіб, зацікавлених у його приховуванні [21, с. 9].

Штучною латентністю злочинів вважають сукупність злочинів, про вчинення яких стало відомо правоохоронним органам, але вони з огляду на різні причини не беруть їх на облік [10, с. 46].

Штучно-латентні злочини можуть бути представлені в таких двох групах:

- 1) відомі, але не взяті на облік злочини;
- 2) відомі, узяті на облік, але не розкриті злочини.

Перша група злочинів є наслідком ситуацій, коли правоохоронні органи, які отримали повідомлення про скоєний злочин, не реагують і не розслідують його. На таку поведінку правоохоронців може впливати ціла низка факторів.

Так, за результатами дослідження, проведеного у США, вірогідність складення офіційного поліцейського звіту про правопорушення залежить від:

- 1) тяжкості злочину;
- 2) активності потерпілого;
- 3) ступеня споріднення між потерпілим і правопорушником;
- 4) рівня поваги до потерпілого;
- 5) расової належності потерпілого;
- 6) присутності свідка.

Дія визначених факторів в основному має універсальний характер.

Для другої групи злочинів характерним є те, що правоохоронні органи були поінформовані про реально скоєний злочин, здійснили його первинну реєстрацію, формально вжили якихось заходів до його розслідування, але через недостатнє бажання, слабку професійну підготовку і таке інше, не встановили в заподіяному події або складу злочину [21, с. 10-11].

Пограничною (межовою) латентністю називають сукупність тих злочинів, учинення яких потерпілому невідомо, або факт їх учинення не сприймається чи не усвідомлюється потерпілим як злочин [10, с. 46].

Процесуальна латентність – це кримінальні правопорушення, які стали відомі правоохоронним органам, але їх представник з різних міркувань не реєструє. Така латентна злочинність вважається найбільш шкідливою, адже особи, уповноважені на захист правопорядку та наділені обов'язками щодо реєстрації та розслідування факту вчинення кримінального правопорушення, не виконують свого призначення [17, с. 159].

Але на думку більшості науковців, така класифікація потребує деталізації. Наприклад, професор Закалюк А.П., виокремлює шість основних груп:

1. Злочинні прояви, які з низки причин помилково не сприймаються як передбачені Кримінальним кодексом України кримінально карні діяння.

2. Злочини, про які потерпілі з різних мотивів не повідомляють компетентним органам.

3. Злочини, в яких немає персоніфікованого потерпілого суб'єкта, заінтересованого повідомляти про їх вчинення.

4. Злочини, факт вчинення яких відомий обмеженому колу осіб або лише винуватцям, проте через вжиття ними спеціальних заходів щодо

нерозповсюдження відомостей про згадані прояви, а також через незаінтересованість у цьому потерпілого, повідомлення про злочин не надходять до правоохоронних органів. Дуже часто такі злочини вчиняються у тіньових сферах економіки, у податкових відносинах, у процесі незаконного обігу наркотиків, у корумпованих ланках апарату управління.

5. Злочини, інформація про які відома правоохоронним органам, але вони (помилково або свідомо) не оцінені ними у встановленому кримінально-процесуальному порядку як кримінальні карні діяння та залишені поза обліком. Це так звані приховані злочини. Скорочення цієї латентності цілком залежить від дотримання правоохоронними органами вимог закону.

6. Злочини, стосовно яких прийнято необґрунтоване процесуальне рішення щодо відсутності події або складу злочину [14, с. 41-42].

В свою чергу, у західній кримінології виділяють такі різновиди латентної злочинності:

- 1) злочини, які залишаються нікому невідомими;
- 2) антисуспільні дії, що по суті є злочинними, але не визнаються такими (частина підліткової злочинності);
- 3) невиявлені злочини, вчинені рецидивістами, професійними злочинцями.

Проміжну категорію становлять так звані напівприховані злочини або «сіра злочинність», тобто діяння, зареєстровані правоохоронними органами, але не розкриті або такі, що розкриті, однак підозрювані звільняються від відповідальності за недостатністю доказів, не доведенням вини особи.

З самого початку запровадження кримінальної статистики питання латентної злочинності визнавалось як проблемне. Для визначення латентної злочинності використовується багато термінів, особливо зарубіжними кримінологами («чорне число», «темне поле», «сіре число», «кавалерійські злочини» і таке інше).

Першим підходом до вирішення цієї проблеми була теорія «закону постійних співвідношень», яку відстоював Кетле А.. Він виходив з того, що між офіційно зареєстрованою і латентною злочинністю існує постійне і незмінне співвідношення.

Тобто, якщо кількість зареєстрованих злочинів певного виду є значною, то, відповідно, значною є й кількість латентних злочинів, і навпаки, при незначній кількості зареєстрованих злочинів певного виду незначною є й їх прихована частка.

На основі цього закону обстоювався висновок про те, що офіційно зареєстрована злочинність має симптоматичне (тобто таке, що відображає тенденцію зміни рівня офіційної злочинності) і, репрезентативне значення для реальної злочинності.

Згодом було доведено, що латентна складова злочинності істотно відрізняється рік від року і злочинів одного виду від іншого. Внаслідок цього теорія Кетле А. була визнана необґрунтованою [15, с. 61-62].

Також у науковому та практичному плані певний інтерес викликає також поняття «уявної латентності», проявами якої є випадки, коли особи, котрі

вважають себе потерпілими від злочину, звертаються із заявами до офіційних органів, хоча за критеріями кримінального права діяння не містить складу злочину.

Уявна латентність також має місце там, де конкретні акти поведінки (наприклад вживання наркотиків) сприймаються громадянами як злочинні дії, що залишаються безкарними, хоча об'єктивно вони такими не є.

Окремо в юридичній літературі виділяються й такі елементи латентної злочинності, як латентність злочину та латентність особи, яка його скоїла. Практика правоохоронної діяльності знає численні факти формального виявлення й обліку злочинів без фактичного встановлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у їх скоєнні [21, с.12].

Для характеристики прихованої злочинності також вживається термін «рівень латентності», тобто частка незареєстрованих злочинів серед усіх фактично скоєних кримінальних деліктів.

Поклад В.І. в своїй праці зазначає, що рівень латентності буває високий (понад 65%), середній (30-60%) і низький (менше 30%). Практика роботи правоохоронних органів показує, що низький рівень характеризує злочини, приховувати які дуже складно (убивства, розбої, крадіжки); середній рівень - злочини, які менш очевидні або мотивація заяви про які в потерпілих слабка; високий рівень - це, як правило, неочевидні злочини, коли потерпілі не схильні про них заявляти (згвалтування), а також так звані «злочини без конкретних жертв» (економічні, політичні й екологічні злочини).

Харківський соціолог Рущенко І.П. пропонує розрізняти всі латентні процеси за ступенем латентності. На його думку, до процесів 1-го рівня латентності (найвища прихованість подій) можна віднести розповсюдження наркотиків, проституцію, корупцію й усі так звані «злочини без жертв». Вони характерні тим, що основні агенти процесу не схильні розголошувати інформацію, бо стосунки здійснюються «за згодою сторін».

Латентні процеси 2-го рівня характерні тим, що ображена, скривджена сторона, жертви агресії та ненормативних стосунків і принаймні, певна їх частина прагне зробити офіційну заяву, але на практиці фіксується менша частина відповідних подій, а переважна більшість деліктів лишається поза статистикою.

І процеси 3-го рівня латентності відносяться до тих випадків, які є відомими та зафіксованими, але до кінця не з'ясовані. Наприклад: не встановлено всіх обставин злочину, не виявлено злочинця або його місцеперебування, тобто відповідно до процесуальних вимог злочин до кінця не розкрито [21, с.13].

Питання про причини, які заважають правоохоронним органам своєчасно виявляти скоєні злочини, тим самим сприяючи прихованості злочинності, завжди привертало значну увагу кримінологів як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Під причинами латентності злочинів необхідно розуміти сукупність обставин соціального, правового, особистого й іншого характеру, що

перешкоджають виявленню, реєстрації та облікові злочинів, а також їх розкриттю, зокрема й забезпеченню повноти й усебічності їх розкриття.

Під обставинами соціального характеру необхідно також розуміти й недоліки в діяльності правоохоронних і судових органів, до обов'язків яких входять виявлення, реєстрація злочинів і осіб, які їх скоїли, а також здійснення правосуддя.

Існують об'єктивні та суб'єктивні фактори, що зумовлюють існування латентної злочинності.

До об'єктивних належать середовище й обставини, в яких скоюються злочини. Приміром, специфічні недоліки у звітності та контролі, що перешкоджають розкриттю злочинів, скоєних посадовими особами; відсутність письмових і речових доказів; віддаленість від населених пунктів або людних місць під час вбивств, зґвалтувань, розбоїв та ін.

До суб'єктивних належать: небезпечність особи, що скоїла злочин; бажання приховати свою злочинну діяльність; небажання потерпілого повідомляти про злочин; недоліки в роботі правоохоронних органів тощо [22, с. 45].

Як наголошує Рень Ю.В., причинами, які зумовлюють існування латентної злочинності, є: низький ступінь очевидності вчиненого діяння; ретельна діяльність винного з приховування злочинного посягання; витонченість способу скоєння злочину; спеціалізація і рівень професіоналізму винного; порушення встановленого порядку ведення статистичного обліку скоєних злочинів; помилкова кваліфікація скоєного злочину як адміністративного, цивільно-правового і дисциплінарного делікту; низька кваліфікація працівників правоохоронних органів, недовіра населення до їхніх можливостей.

Також це потерпілі, свідки, очевидці і керівники організаційно-господарських структур, які обізнані про скоєні злочини, але з різних мотивів не повідомляють відповідним органам про злочини [22, с. 46].

В основі латентності як соціокультурного явища лежить прагнення певних індивідів (груп) приховувати ті чи інші девіантні вчинки заради збереження своїх зв'язків із суспільством.

Адже загальний соціальний порядок підтримується різними системами соціального контролю, побудованого на основі заохочення соціально нормальної (схвалюваної більшістю) поведінки та покарання соціальних відхилень (засуджуваної поведінки).

Загроза стати об'єктом громадського засудження завжди спонукає до приховування будь-яких девіацій, які більшістю оцінюються негативно: від аморальних дій і до протиправних вчинків [21, с. 8-9].

Тобто одним із основних факторів прихованої злочинності є те, що здебільшого потерпілі не звертаються за захистом своїх прав. Проблема полягає в тому, що такі особи не бажають бути втягненими в кримінальний процес, побоюються переслідування, не знають можливостей із захисту своїх порушених прав [22, с. 46].

Дослідження латентної злочинності були активізовані після Другої світової війни завдяки зусиллям вчених США. Дискусія з приводу цієї проблеми точилася

між двома течіями: інституціоналістами і реалістами. Перші виходили з того, що єдиною реальною злочинністю є сукупність офіційно зареєстрованих злочинів, щодо яких органи кримінального судочинства здійснювали заходи офіційного реагування. Реалісти прагнули до визначення справжніх розмірів злочинності шляхом визначення кількості злочинів, які були реально вчинені. Ця дискусія закінчилась перемогою реалістів [15, с. 62].

Встановлення рівня латентності професійної злочинності та окремих її злочинів здійснюється способами (методами), розробленими науками соціологією та кримінологією.

Тому власне способи прийнято поділяти на соціологічні й спеціально-юридичні (або оперативно-слідчі).

До першої групи, зокрема, належать такі способи: спостереження; опитування; соціометричної методики та техніки; аналізу документів; аналізу експертних оцінок; контент-аналізу матеріалів преси (Інтернету), співставлення аналізу статистичних показників тощо.

Друга група передбачає сукупність способів, які застосовують переважно в оперативній, слідчій та наглядовій діяльності правоохоронних органів. До них належать: огляд віктимізації; аналіз динамічних статистичних рядів відповідних видів злочинів порівняно з даними про активізацію органів боротьби зі злочинністю у період спостереження; кримінологічний експеримент [12, с. 35]. Сутність кожного з них розглянемо детальніше.

1. Спостереження є найпоширенішим методом дослідження в системі профілактики злочинів.

Результати застосування методу спостереження мають як орієнтує, так і доказове значення. Якщо в результаті застосування методу спостереження при проведенні вербальних слідчих (розшукових) дій, слідчий отримує інформацію про особу і поведінку їх учасників, яку використовує для забезпечення індивідуального підходу до них, для визначення тактики проведення подальших слідчих (розшукових) дій з їх участю і лінії своєї поведінки, то результатом спостереження слідчого в ході невербальної слідчої (розшукової) дії є отримання, головним чином, візуальної характеристики об'єктів, які мають значення для досудового слідства.

Цілеспрямоване спостереження слідчого, оперативного працівника, судді, носить аналітико-синтетичний характер. Ці суб'єкти не просто спостерігають предмети і явища, вони аналізують факти, концентруючи увагу на істотних для розслідування фактах, виділяючи їх з множини інших, подумки пояснюючи можливі зв'язки між ними, шукаючи підтвердження або спростування своїх припущень.

Аналітико-синтетичний характер спостереження як методу пізнання в розслідуванні пояснюється діалектикою процесу пізнання. Маючи специфічні риси, спостереження в криміналістиці в той же час підпорядковано єдиним законам діалектики, які мають загальний характер.

Воно здійснюється за допомогою аналітичного розгляду фактів, що характеризують кримінальне правопорушення; виявлення ознак, що

характеризують кримінальне правопорушення і дозволяють розкрити зовнішні і внутрішні зв'язки між предметами і явищами, правильно кваліфікувати дії винного і вирішити інші спеціальні завдання. Тільки таким шляхом слідчий і інші суб'єкти в змозі скласти на цій підставі цілісне уявлення про подію.

Подібно до того, як для з'ясування тексту недостатньо розуміти значення окремих слів, знаків, а іноді цілих пропозицій, необхідно встановлювати взаємозв'язок між окремими елементами тексту і їх значення в певному поєднанні, так і для цілеспрямованого спостереження недостатньо сприйняття окремих предметів, що утворюють, наприклад обстановку на місці події, а потрібне з'ясування їх взаємного зв'язку, походження, відношення до події кримінального правопорушення.

Аналітико-синтетичне спостереження повинне відрізнятися зосередженістю, внутрішньою організованістю, безперервним самоконтролем. Зосередженість при спостереженні тактично забезпечується правильним визначенням кола об'єктів спостереження, отриманням необхідної інформації про характер об'єкту, хоч би про його загальні властивості, і відповідно чітким з'ясуванням завдань спостереження.

Внутрішня організованість спостереження досягається планомірністю дій, системою спостереження від загального до окремого і від окремих ознак до загальної характеристики об'єкту, виділенням етапів спостереження, повторністю актів спостереження, умінням відключатися від зовнішніх несприятливих чинників, розумним чергуванням напруги і відпочинку, наполегливістю в досягненні мети, емоційною стриманістю, самодисципліною.

Безперервний самоконтроль забезпечується здатністю суб'єкта спостереження критично оцінювати результати спостереження, постійно ставити перед собою питання і шукати на них відповіді, виходячи з властивостей предметів і явищ [2, с. 211-212].

2. Опитування. — це метод збору соціальної інформації про об'єкт в ході безпосереднього (інтерв'ю) або опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога (інтерв'юера) і того, кого опитують (респондента) шляхом реєстрації відповідей респондента.

У кримінологічних дослідженнях за допомогою опитування вивчають, як правило, конкретні причини й умови злочинності, особу злочинця і потерпілого, ефективність застосовуваних правоохоронними органами заходів запобігання злочинності, рівень правосвідомості окремих соціальних груп населення, їх ставлення до проблем боротьби зі злочинністю.

Опитування можна здійснювати у двох основних формах — анкетування, тобто поширення анкет із запитаннями, і інтерв'ювання — бесіди-інтерв'ю.

Кожна із зазначених форм опитування має певні переваги й недоліки. Анкетування забезпечує анонімність відповідей, що дуже важливо для вивчення думки й оцінки. До переваг анкетування належить також його відносна економічність.

За допомогою цього методу можна опитати велику кількість респондентів без значних матеріальних затрат. Разом з тим при застосуванні цього методу

можна отримати спотворену інформацію, що зумовлюється недостатнім розумінням запитань анкети і відсутністю зацікавленості в результатах здійснюваного дослідження.

Анкетування часто здійснюють разом з інтерв'юванням, що сприяє підвищенню інформативності обох форм опитування. Інтерв'ю — це спосіб отримання інформації безпосередньо від респондента під час бесіди. Цей вид опитування забезпечує прямий контакт з респондентом і велику достовірність відповідей, але при цьому зникає анонімність, що необхідно враховувати при підготовці запитань. Інтерв'ювання трудомістке і тому, як правило, його застосовують разом з анкетуванням для уточнення проблеми й підготовки гіпотези.

Залежно від техніки проведення бесіди розрізняють інтерв'ю формалізовані, які здійснюють у суворій відповідності до підготовленого наперед переліку запитань, і неформалізовані, які здійснюють у формі вільної бесіди.

Неформалізовані інтерв'ю висувають дуже високі вимоги до об'єктивності й методичної майстерності особи, яка веде бесіду. За масштабами і обставинами розрізняють неформалізовані інтерв'ю клінічні, що тривають до кількох годин, і фокусовані (експрес-інтерв'ю), що спрямовані на отримання однієї-двох відповідей.

Якість отриманої інформації при анкетуванні та інтерв'юванні залежить від правильного формулювання запитань, організації й техніки опитування. Характер питань визначається метою і завданнями дослідження [28].

Перше дослідження латентної злочинності було проведене О. Портерфілдом у Форт-Уерті (штат Техас) шляхом опитування групи студентів коледжу і підлітків-правопорушників. Обом групам були задані запитання: чи вчиняли вони коли-небудь якісь делікти. Суть методу полягала в тому, що нормативні назви певних складів злочинів були замінені описами протиправних діянь з використанням побутових понять.

Виявилось, що представники обох груп вчиняли одні й ті самі протиправні дії, але студенти робили це рідше. Дослідження-самозвіти були повторені в кінці 1950-х – на початку 1960-х років у країнах Скандинавії.

Якщо узагальнити висновки цих досліджень, то вони матимуть такий вигляд:

- протиправна поведінка значно більше розповсюджена, ніж це відображає офіційна статистика, більша частина латентних злочинів не становить великої суспільної небезпеки (вандалізм, крадіжки з магазинів, заподіяння легких тілесних ушкоджень). Такі злочини вчиняє хоча б раз майже кожний підліток;

- протиправність у поведінці не є особливістю особи злочинця, вона властива всім громадянам, але ступінь її прояву є дуже різним. Велика частина підлітків рідко вчиняє злочини невеликої тяжкості і дуже малий відсоток неповнолітніх часто вчиняють тяжкі злочини;

- офіційна система соціального контролю вживає заходів лише до незначної частини неповнолітніх злочинців;

- латентність тяжких злочинів менша, ніж тих, що не становлять великої суспільної небезпеки, оскільки про тяжкі злочини повідомлення до поліції надходять набагато частіше [15, с. 62].

Соціологічні методи хоч і є ефективним, але не позбавлені недоліків. Для підвищення достовірності отриманих даних при опитуванні, необхідно, щоб бесіда для респондента мала характер невимушеної розмови, здатної викликати почуття довіри до особи, яка опитує.

Штучний характер бесіди має бути відомий лише досліднику, а не опитуваній особі, інакше цей вид соціологічного методу не дасть позитивних результатів. Що стосується анкетування - то скоріш за все воно має бути анонімним, тоді є більший шанс отримати правдиві відповіді на запитання від респондента, він отримує додаткову гарантію для відвертості.

Серед чинників, які впливають на вірогідність отриманих даних є те, що респонденти можуть іноді забували про деякі випадки, або ж боялися давати відповіді з різних мотивів, а результати, що отримані при само реєстрації злочинців також можуть бути сумнівними, адже респондентам легше зізнатися, що вони стали жертвами злочину, ніж що вони самі вчинили злочин [25, с. 165].

3. Аналіз документів – це метод, що полягає у дослідженні змісту документів в контексті теоретичних завдань. Під документом як джерелом кримінологічної інформації розуміється створений людиною предмет, який є носієм певної інформації. Документом може бути офіційний документ: статистичні обліки, кримінальні провадження (справи), заяви про вчинення злочинів та рішення по них, скарги, матеріали контролюючих органів, бюро судово-медичних експертиз тощо. Документи як носії кримінологічної інформації можуть бути і неофіційними – матеріали засобів масової інформації, неофіційні папери (записи, листи, книжки, рукописи) тощо.

Особливістю цього наукового методу є той факт, що інформація, яка міститься в документах зібрана з іншою метою, а не з метою здійснення кримінологічного дослідження певної проблеми. Дослідник не може на власний розсуд змінювати, доповнювати інформацію, яка міститься у них.

Для вивчення документів розробляються відповідні програми. Результати дослідження аналізуються та обробляються, на підставі чого робляться висновки про існування певних закономірностей злочинності, окремих злочинів, їх причин та умов, особливостей особистості злочинця тощо.

Виділяються два основних способи вивчення, аналізу та обробки інформації, яка отримана з документів: традиційний (класичний) та формалізований (контент-аналіз).

Традиційний аналіз полягає в огляді документу (зовнішнє дослідження), вивченні його змісту (внутрішнє дослідження) та

інтерпретації. Метою зовнішнього дослідження є встановлення виду документу, часу та місця його появи, авторство та мета створення, надійності документу, його контексту. Внутрішній аналіз складається зі змістовного, юридичного та психологічного аналізу документу.

Формалізований (контент-аналіз) – це якісно-кількісний метод вивчення документів, який полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів.

Аналіз документу здійснюється за заздалегідь розробленою програмою. Його сутність полягає у з'ясуванні змістових одиниць, які можна однозначно фіксувати та перекладати у кількісні показники (цифри). Змістові одиниці відображають провідну ідею тексту. Ними можуть бути окремі поняття, явища, події, імена людей тощо. Кількісна оцінка здійснюється за допомогою одиниць обчислювання. Як одиниці обчислювання використовують частоту з'явлення ознак у тексті, обсяг тексту, який містить одиницю.

Даний підхід застосовується при наявності великого об'єму інформації, коли потрібна точність та об'єктивність аналізу. Так, наприклад, аналізуються матеріали преси щодо фактів корупції та отримання неправомірної вигоди в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Ці матеріали відповідним чином групуються, здійснюється їх аналіз та робляться відповідні висновки. Даний підхід дозволяє мінімізувати суб'єктивізм при дослідженні, оскільки інтерпретація документа (документів) повністю залежить від тих настанов, з якими кримінолог підходить до опрацювання матеріалу.

Обмеженість формалізованого аналізу полягає в тому, що не всю різноманітність змісту тексту документа можна виміряти за допомогою кількісних показників. Тому традиційний та формалізований аналізи доповнюють і компенсують недоліки один одного [26].

Метод вивчення документів найкраще використовувати для аналізу деяких аспектів штучної латентності, де джерелом первинної інформації стають заяви громадян про скоєні злочини, книги обліку правопорушень тощо. Але в цілому можливості цього методу для вивчення латентної злочинності дуже обмежені, хоча певним чином він може виконувати допоміжну функцію при проведенні комплексних досліджень [21, с. 23-24].

4. Співставлення даних різних видів статистики (наприклад, кримінальної та цивільної) полягає в аналізі й порівнянні статистичних матеріалів правоохоронних, судових, контролюючих органів і різних правозахисних організацій у їх взаємозв'язку.

Тобто, статистичний аналіз - це процес вивчення і зіставлення отриманих цифрових даних між собою й з іншими даними, їх узагальнення. В даному аспекті, аналіз - єдність пізнання та оцінювання. Через систему ознак, характеристик у процесі пізнання дослідник отримує фактичні дані про правопорушення і державні заходи протидії їм. Оцінювання ж потребує

зіставлення розрахованих статистичних показників з низкою інших даних для прийняття правильних управлінських рішень.

Наприклад, це може бути співставлення даних кримінальної статистики з даними спеціального анкетування населення, під час якого використовувалася спеціально, коректно складена анкета; заява; скарга; повідомлення про злочини, які направлені до правоохоронних органів, засобів масової інформації та інших організацій тощо [18, с. 40].

5. Метод експертних оцінок у кримінології полягає в обліку думок фахівців, провідних в окремих галузях знань експертів, з різних питань, що стосуються злочинності та заходів боротьби з нею. Безпосереднім об'єктом і предметом дослідження стають не певні явища і процеси, а думки, судження фахівців-експертів про ці явища і процеси. Оцінки експертів мають бути засновані на їх глибоких теоретичних знаннях і базуватися на великому практичному досвіді [12].

Даний метод є більш доступними й одночасно достатньо репрезентативними щодо проблеми латентності злочинів. Він поділяється на індивідуальні та групові.

Основним критерієм відбору експертів є їхня компетентність. Крім цієї якості також враховуються креативність, ставлення до експертизи, ступінь аналітичності, широта мислення тощо.

У дослідженнях латентності злочинів експертами можуть бути юристи, працівники органів внутрішніх справ, судді, працівники прокуратури, спеціалісти різних галузей, які компетентні в досліджуваній проблемі, а також досвідчені «носії» кримінальної установки професійні злочинці, рецидивісти тощо.

Наприклад, при вивченні проблем латентності злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, експертами можуть бути працівники медичних (наркологічних) закладів. А якщо нас цікавлять латентні підліткові правопорушення, то не обійтися без досвіду вчителів і педагогів середніх шкіл. Інколи бажано залучати до експертних опитувань журналістів, які спеціалізуються на висвітленні проблем злочинності, або представників правозахисних громадських організацій.

Розмір вибірки (визначення кількості експертів для опитування) визначається темою та завданнями дослідження. Практика доводить, що достатній обсяг цільової вибірки 15-50 осіб. Треба добре усвідомити, що репрезентативність експертного опитування залежить не стільки від кількості опитаних експертів, скільки від якості їх відбору [21, с. 24].

6. Дослідження віктимізації - це дослідження, в процесі якого здійснюється перетворення особи чи групи осіб на реальну жертву. Є однією з сучасних методик вимірювання рівня латентності злочинів. Здійснюється шляхом проведення віктимологічних опитувань населення.

Так, Бюро перепису США починаючи з 1973 року двічі на рік опитує 60 тисяч осіб з метою визначення кількості жертв злочинів (проект «Національний огляд злочинності»). У ході дослідження з'ясовуються місця скоєння злочинів,

час доби, використання зброї, кількість постраждалих, дані про жертви (стать, раса, вік, освіта, сімейний стан, шкода для здоров'я, витрати на лікування, відшкодування втрати майна).

У результаті проведених досліджень було з'ясовано, що про більшість серйозних злочинів у поліцію повідомлень не надходило. Частіше за все громадини повідомляють про крадіжки з торговельної мережі (86%), а найрідше про квартирні крадіжки зі шкодою менше 50 доларів.

За даними Звіту Японської поліції про дослідження латентної злочинності (які проводяться в Японії з початку 70-х років), пересічно відбувається в житті удвічі більше кримінальних подій, ніж це реєструє поліція. За окремими злочинами кількість латентних деліктів у Японії перевищує кількість зареєстрованих таким чином: вандалізму 25 разів, вторгнення до помешкання у 4 рази, привласнення майна майже в 4 рази, шахрайства у 2 рази, завдання тілесних ушкоджень на 42%, крадіжки на 87%.

У Великій Британії віктимологічні дослідження, які отримали назву Британські огляди злочинності, проводяться з 1982 року. Крім з'ясування рівня фактичної злочинності, британські кримінологи враховують імовірність ризику стати жертвою злочину, визначають різницю у віктимізації різних груп населення [21, с. 17].

Рівень віктимізації населення в Україні залишається доволі високим. Щороку лише від зареєстрованих злочинів страждає понад 340 тис. осіб, що у розрахунку на 10 тис. населення становить 75 осіб. Як зазначає Туляков В.О., рівень віктимізації в середньому у 2-2,5 рази перевищує рівень зареєстрованої злочинності в Україні [6].

У наш час різні опитування проводять приватні компанії, громадські організації, державні органи та міжнародні організації на основі міжнародного співробітництва з державами.

Одним із прикладів застосування соціологічного методу виявлення латентної злочинності є «The International Crime Victim Surveys» (ICVS) (міжнародне опитування жертв злочинів).

ICVS є міжнародним проектом з опитування населення країн-учасниць щодо проблем злочинності і віктимізації, який здійснюється під егідою ЮНКРІ - Міжрегіональний науково-дослідний інститут Організації Об'єднаних Націй з питань злочинності та правосуддя.

В цілому було проведено більше 7 раундів дослідження (1989-1992-1996-2000-2004/05-2010 2016) у 80 країнах світу, в тому числі і в Україні.

У м. Києві було проведено дві хвилі обстеження громадської думки у березні-квітні 1997 р. опитано 1000 респондентів, у серпні 2000 р. - 1500 респондентів. Емпіричні дані, отримані під час дослідницької діяльності, показали наскільки великими є прогалини між показниками офіційної статистичної звітності та реальним станом справ. На жаль, зазначений проект ICVS в Україні більше не працював [25, с. 165].

7. Аналіз динамічних статистичних рядів професійних злочинів порівняно з даними про активізацію органів боротьби зі злочинністю в період

спостереження – метод, який полягає в студіюванні та порівнянні статистичних показників учинення професійних злочинів, що відбуваються в період нормальної роботи органів, які провадять боротьбу зі злочинністю та під час активізації діяльності останніх, зокрема проведення ними спецоперацій. Залежно від території та часу проведення, доцільно порівнювати статистичні показники щодо виявлених професійних злочинів, які одержано як до, так і під час проведення спецоперації. Передумовою об'єктивності показників латентності професійних злочинів є використання єдиних методів встановлення її рівня на різних етапах спостереження [18, с. 40].

8. Кримінологічний експеримент - це метод перевірки гіпотез та отримання таким чином певної інформації про злочинність, формування особи злочинця, запобігання злочинності та окремих її проявів шляхом штучного створення відповідних умов, при яких зазначені явища відбуваються або можуть відбутися. Він дозволяє виявити нові або уточнити раніше відомі факти, перевірити ту чи іншу гіпотезу або нововведення.

Проведення експерименту в кримінології застережене двома умовами. По-перше, він може застосовуватися тільки у позитивному напрямку. По-друге, його проведення допустиме в межах закону і моралі, що виключає порушення прав, свобод і законних інтересів громадян.

Кримінологічний експеримент дозволяє спостерігати за поведінкою людей в умовах, максимально наближених до реальних обставин, і перевіряти вплив різних чинників на злочинну поведінку [12].

Кримінологічний експеримент являє собою обумовлену певними межами суспільну діяльність в межах закону з дотриманням норм моралі з метою перевірки наукових гіпотез про причини та умови вчинення злочинів та про оптимальні заходи їх попередження. Законом забороняється створювати криміногенну ситуацію і тим провокувати злочин з науковою метою. За це особа може відповідати як співучасник. Тому в кримінології експеримент застосовується виключно для розробки конкретних запобіжних заходів.

Прикладом може слугувати перевірка теорії розбитих вікон, суть якої зводиться до того, що явні ознаки безладу і недотримання людьми прийнятих норм поведінки провокують інших теж нехтувати цими правилами. Так, якщо розбите скло в будинку і ніхто не вставить нове, то невдовзі вікна в цьому будинку повибивають, а потім почнеться вчинення крадіжок.

Іншим прикладом слугує експеримент, що проводився на охайно прибраній вулиці, де багато магазинів з добре помітними знаками, що забороняли кидати сміття на землю, але поряд не було встановлено урн для цього. Спочатку стіни були чистими. Експериментатори роздали привітальні листівки зі святом перехожим та за допомогою прихованих відеокамер спостерігали за їхніми діями. Близько 32 % людей, які отримали листівки невдовзі повелися не культурно.

Через деякий час експеримент повторили, при дотриманні погодних мов, місця та часу, але попередньо розмалювавши стіни всілякими надписами. Цього разу насмітили 71 % людей, які отримали листівки. Така різниця свідчить про

існування значного впливу оточуючої обстановки (надписи на стінах) на поведінку перехожих на вулиці, а саме – не смітити.

Прикладами суто кримінологічних експериментів слугують апробації моделей профілактики підліткової злочинності, серед засуджених до позбавлення волі тощо [27].

Отже, методологія та методика вивчення злочинності обумовлюються об'єктом та предметом дослідження. Дослідницький потенціал кожного із загальновідомих методів обмежений, як особливостями самого методу, так і завданнями, які ставить перед собою дослідник.

За допомогою опитування є можливість вивчати факти масової свідомості, отримувати інформацію про людську поведінку, через експерименти, з'ясовувати реакцію людей на зміну певних умов їх життєдіяльності, метод вивчення документів - для аналізу об'єктивної свідомості. Кожен із методів має як свої переваги, так і недоліки [20, с. 59].

В свою чергу, деякі науковці пропонують використовувати конкретні методи для розкриття окремих видів латентних злочинів. Наприклад, Козерацька О.С. пропонує для розкриття злочинів проти безпеки праці наступні заходи:

1. Подолання правового нігілізму керівників установ, підприємств, організацій і окремих громадян шляхом висвітлення проблем злочинності у сфері безпеки виробництва в засобах масової інформації.

2. Перегляд статистичного підходу до вивчення злочинів проти безпеки виробництва, що, безумовно, спричинить за собою зниження латентності цього виду злочинів.

3. Початок роботи із створення методичних рекомендацій з питань виявлення, розкриття і розслідування злочинів у сфері охорони праці, оскільки уміння розкривати і розслідувати злочини безумовно веде за собою і зниження рівня латентності даного виду злочинних посягань.

4. Посилення заходів дисциплінарної, адміністративної і кримінальної дії на працедавців і посадовців, дії або бездіяльність яких призводять до приховування злочинів проти безпеки праці [13, с. 122].

Гумін О.М., досліджуючи насильницькі латентні злочини, пропонує низку заходів:

- виховання громадян в дусі високої правосвідомості та законослухняності;

- широке проведення правової пропаганди серед населення з метою підвищення його правосвідомості і правової культури;

- вдосконалення законодавства;

- вдосконалення статистичного обліку та звітності підрозділів органів внутрішніх справ та медичних установ;

- забезпечення гарантій захисту свідків і потерпілих;

- усунення необ'єктивності, неповноти статистичних показників про фактичну злочинність, підвищення вимогливості до додержання порядку, ведення статистичного обліку, шляхом посилення контролю над ним;

- підняття рівня професіоналізації працівників правоохоронних органів, зміцнення їх матеріальної бази;
- систематичне проведення аналітичної роботи з визначення кількісно-якісних характеристик злочинності, виявлення повної кримінологічної характеристики особи злочинців;
- розширення можливостей контролю за діяльністю правоохоронних та інших органів з боку громадськості;
- забезпечення незалежності засобів масової інформації [8].

Гончарова М. А. та Кулик Л. М. розглядаючи шляхи запобігання латентній злочинності неповнолітніх та молоді звертають увагу на правове виховання, в основі якого мають бути закладені також моральні основи особистості, показниками якої є духовність, чуйність, людяність, справедливість, дисциплінованість та відповідальність. Та акцентують увагу на використанні таких організаційних форм, як пропаганда, агітація, навчання і просвітництво, залучення до практичної діяльності [7, с. 81].

Кікалішвілі М.В. розглядаючи методи розкриття латентності корупційних злочинів рекомендує наступні додаткові методи дослідження:

- статистичне аналізування (порівняння динамічних рядів злочинності корупційного типу з даними щодо певних соціальних процесів; співставлення даних щодо злочинності в рамках країни та у регіонах; аналізування динамічних закономірностей злочинності корупційного спрямування, тощо);
- факторне аналізування (розкрити залежність між рівнем злочинності корупційного спрямування та криміногенними чинниками, якими здійснюється детермінація такого виду злочинності);
- дослідження циклічності динаміки злочинності корупційного спрямування (при динаміці злочинності можна звернути увагу на певну циклічність, що виникає через певну природну циклічність соціальних процесів по «зниженню-зростанню»);
- аналізування тренда злочинності корупційного спрямування (трендом є тенденція злочинності, що проявляється за значний період, починаючи з 5 років. Для цього застосовуються математичні моделі: лінійну, експоненціальну, гіперболічну, параболічну, логістичну. Тренд майже неможливо фальсифікувати, він показує тенденцію реальної злочинності);
- аналіз відхилень від нормальної величини кореляційної залежності;
- структурне аналізування злочинності корупційного спрямування [11, с. 193].

Байдуж Ю.Г. наголошує на наступних заходах попередження та виявлення латентних кіберзлочинів:

- створення Урядом України спеціальних організаційних структур з питань координації напрацювання державної політики у сфері організаційно-правового забезпечення входження нашої держави у світове інформаційне суспільство.

- ініціація ряду нормативно-правових актів: Концепції національної інформаційної політики та інформаційної безпеки України; а також Стратегії впровадження національної інформаційної політики на розгляд Верховної Ради України (Відповідно до Указу Президента України від 6 грудня 2001 р. № 1193 Уряду доручено).

Однак, даних превентивних заходів, на її думку, вже не достатньо, оскільки з кожним роком шкода збільшується, а злочини стають все більш «вишуканими» [3, с. 11].

Толкач А.М. та Мишаста К.Б. аналізуючи латентність домашнього насильства пропонують приділити увагу наступним аспектам:

1) проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу, направлену на необхідність протидії такому насильству;

2) обов'язкове забезпечення безкоштовними послугами психолога осіб, які пережили насильство;

3) проводити заходи стосовно раннього виявлення жертв насильства, направляти їх в належні служби для надання необхідної підтримки;

4) поширювати комплексні програми сексуальної освіти для молодих людей починаючи зі школи;

5) встановити суворі санкції за вчинення домашнього насильства з обов'язковим матеріальним відшкодуванням шкоди;

6) розширити систему притулків, куди можуть звернутися постраждалі і створити всі необхідні умови проживання та отримання професії [24, с. 142].

З огляду на вищесказане, автор пропонує наступні заходи щодо запобігання латентної злочинності, які можна віднести до всіх видів злочину:

- підвищення кваліфікації правоохоронних органів, органів державної влади та судової системи (даний аспект буде актуальним завжди, оскільки інновації – це неперервний процес, який потребує оновлення методології, методик та освітніх програми, орієнтованих на більш ефективне виявлення та розслідування латентних злочинів);

- внесення змін до законодавства (в даному випадку актуальне буде посилення відповідальності за неповідомлення про вчинений злочин, оскільки як зазначалося раніше однією із причин, які зумовлюють існування латентної злочинності, є замовчування свідків, очевидці і керівники організаційно-господарських структур, які обізнані про скоєні злочини, але з різних мотивів не повідомляють відповідним органам про злочини);

- підвищення довіри між правоохоронними органами та населенням (шляхом співпраці з громадськістю; можливе залучення громадських організацій до боротьби із злочинністю, проведення регулярних зустрічей з населення; для обговорення проблеми громади та шляхи її вирішення; надання звітності щодо діяльності правоохоронних органів; статистики щодо розкриття злочинів);

- застосування сучасних технологій (підвищення обізнаності громадян стосовно інформації, щодо існуючих онлайн-ресурсів, гарячих ліній, платформ, мобільних додатків через які громадяни анонімно, без побоювань зможуть

повідомляти про скоєний злочин; ширше впровадження новітніх технологій на рівні міст і сіл; використання штучного інтелекту в розслідуванні злочинів);

- обмін досвідом з міжнародними організаціями та правоохоронними органами інших країн світу (стосується як методик виявлення латентної злочинності так і програм реабілітації жертв латентних злочинів).

Висновки. Після аналізу та систематизації наукових напрацювань в сфері латентної злочинності та практичних рішень їх виявлення, можна зробити наступні висновки.

В злочинності виділяється фактична, зареєстрована та латентна злочинність. Фактична злочинність нерідко в багато разів перевищує ту її частину, яка реєструється і розслідується, тож різниця між фактичною та обліковою злочинністю і складає латентну злочинність.

Під латентною злочинністю в кримінології та правоохоронній практиці розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально вчинені, але не були відображені у державній статистичній звітності щодо злочинності, і не розслідувалися у встановленому законодавством порядку.

Традиційно виокремлюють три види латентної злочинності: природну; штучну; пограничну (межову). Але більшість науковців наголошують на тому, що для розкриття та охоплення всіх можливих причин та механізмів латентизації злочинів необхідно більш детальний поділ на види.

Латентна злочинність зумовлена різними чинниками, основними з яких є: низький ступінь очевидності вчиненого діяння; ретельна діяльність винного з приховування злочинного посягання; витонченість способу скоєння злочину; спеціалізація і рівень професіоналізму винного; порушення встановленого порядку ведення статистичного обліку скоєних злочинів; помилкова кваліфікація скоєного злочину як адміністративного, цивільно-правового і дисциплінарного делікту; низька кваліфікація працівників правоохоронних органів, недовіра населення до їхніх можливостей.

Існують безліч методик для виявлення латентної злочинності. Наприклад: спостереження, опитування, аналіз документів, аналіз експертних оцінок, аналіз статистичних показників, дослідження віктимізації, кримінологічний експеримент тощо. Але дослідницький потенціал кожного із загальновідомих методів обмежений, як особливостями самого методу, так і завданнями, які ставить перед собою дослідник.

Тому результативні методи запобігання латентної злочинності мають базуватися на комплексному підході, що включає:

- підвищення довіри між громадськістю та правоохоронними органами;
- реформування законодавства;
- створення спеціально організаційних структур, органів з конкретного питання;

- проведення інформаційно-роз'яснювальних робіт;
- підвищення прозорості кримінального процесу;
- забезпечення гарантій захисту свідків і потерпілих;
- підвищення обізнаності громадян;
- правове виховання громадськості;
- використання таких організаційних форм, як пропаганда, агітація, навчання;
- впровадження сучасних технологій в боротьбу із злочинністю;
- залучення громадян для боротьби із злочинністю;
- вдосконалення методів виявлення прихованих злочинів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 18.09.2024).
2. Аркуша Л.І. Значення методу спостереження у протидії злочинності. Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., присвяченої до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна, 20 листопада 2021 р. Одеса: НУ ОЮА, 2021. С. 210-215.
3. Байдуж Ю.І., Косиченко О.О. Проблеми латентності кіберзлочинів. Актуальні проблеми вітчизняного права в дослідженнях молодих вчених: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 16 травня 2018 р. Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 9-12.
4. Бандурка О.М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія / О.М. Бандурка, О.М. Литвинов. Харків: Золота миля, 2012. 318 с.
5. Герасимчук А.А., Палеха Ю.І., Шиян О.М. Соціологія: навчальний посібник. Київ: Видавництво Європейського університету, 2004. 246 с.
6. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навчальний посібник. Харків: Право, 2014. 513 с.
7. Гончарова М.А., Кулик Л.М. Запобігання латентній злочинності неповнолітніх та молоді: проблеми та шляхи їх подолання. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № ½. С. 77-81.
8. Гумін О.М. Проблема латентності насильницької злочинності: шляхи вирішення. Університетські наукові записки. 2009. № 2. С. 226-231.
9. Даньшин И.Н. Преступность: понятие, общая характеристика, причины и условия: учебное. пособие. Київ: УМК ВО, 1988. 86 с.
10. Даньшин І.М., Голіна В.В., Кальман О.Г., Лисодед О.В. Кримінологія. Загальна і Особлива частина: підручник. Харків: Право, 2003. 352 с.
11. Кікалішвілі М.В. Латентність як риса корупційної злочинності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 191-195.

12. Ковбан А.В., Матвеевський О.В. Кримінологія: навчальний посібник. Київ: Фенікс, 2017. 268 с.
13. Козерацька О.С. Латентність злочинів проти безпеки праці. Правова держава. 2009. № 11. С. 117-123.
14. Кримінологія: підручник / за заг ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2010. 496 с.
15. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. 612 с.
16. Курс кримінології. Особлива частина: підручник у 2 книгах / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2001. Книга 2. 480 с.
17. Макаренко Н.А., Ткачова О.В. Поняття латентної злочинності та шляхи її подолання. International scientific conference: Riga, Latvia, December 28-29, 2021. С. 158-160.
18. Макаренко Н.К. Способи визначення рівня латентності професійної злочинності. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4 (97). С. 33-44.
19. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. 128 с.
20. Поклад В.І. Кримінологічний експеримент Родіона Раскольнікова / Поклад В.І., Звонок О. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології: монографія /за заг. ред. О. М. Литвинова. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС імені Є.О. Дідоренка, 2020. С. 59-68.
21. Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності / В.І. Поклад. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 329 с.
22. Рень Ю.В. Особливості кримінологічної характеристики латентної (прихованої) злочинності. Південноукраїнський правничий часопис. 2018. № 3. С. 44-47.
23. Саско Е.О. Щодо поняття латентної злочинності та причини її виникнення. Історико-правовий часопис. 2017. № 1(9). С. 150-154.
24. Толкач А.М., Мишаста К.Б. Латентність домашнього насильства. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 2. С. 137-142.
25. Хавер К.С. Соціологічні методи виявлення латентної злочинності. Актуальні проблеми протидії злочинності: матеріали XVIII студ. наук. конф. з кримінології, м. Харків 28 листопада 2018 р. Харків, 2018. С. 164-166.
26. Документальний аналіз. Вісник Кримінологічної асоціації України: веб-сайт. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/dokumentalni-analiz/> (дата звернення: 18.09.2024).

-
27. Експеримент. Вісник Кримінологічної асоціації України: веб-сайт. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/eksperiment/> (дата звернення: 18.09.2024).
28. Соціологічні методи кримінологічного дослідження. Національний університет «Одеська юридична академія»: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/9386551/> (дата звернення: 18.09.2024).